

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 2-67:316.7(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/sophia.2026.27.1>Дмитро ВАЛЮХ, асп.
ORCID ID: 0009-0007-6102-024X
e-mail: dimavaluh@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВІРОВЧЕННЯ І КУЛЬТОВОЇ ПРАКТИКИ "БІЛОГО БРАТСТВА"

Вступ. Досліджено проблематику нових релігійних рухів в Україні на прикладі "Білого братства". Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення феномена "Білого братства" як вияву духовної кризи та трансформації релігійності в пострадянській Україні. Поява цього руху у 1990-х роках засвідчила пошук нових форм сакральності після розпаду тоталітарної ідеології, водночас виявивши небезпеку релігійних маніпуляцій у добу соціальних трансформацій. У статті розглядаються віровчення, ритуальна практика та соціокультурна рецепція "Білого братства" у контексті глобальних тенденцій новітньої духовності, синкретизму й неоезотеризму. Спрямовано на виявлення механізмів сакралізації у сучасному суспільстві, природи харизматичного лідерства та впливу релігійного досвіду на соціальну ідентичність.

Методи. Методологічну основу становить міждисциплінарне поєднання філософського, релігієзнавчого, соціокультурного й психологічного аналізу. Застосовано герменевтичний і феноменологічний підходи (Е. Гусерль, М. Еліаде) для реконструкції внутрішньої логіки сакрального досвіду, а також соціокультурну методологію (Е. Дюркгейм, К. Гірц, В. Єленський, Л. Филипівич) для аналізу ритуалу як форми колективної інтеграції. Використано психологічні концепції (Е. Фромм, В. Франкл) для пояснення феноменів харизматичного лідерства й духовної компенсації. Компаративний метод дає змогу зіставити "Біле братство" з іншими новітніми культурами (теософією, "Церквою Об'єднання", "Аум Сінрікьо"), виявивши спільні риси посттоталітарної релігійності – апокаліпсизм, синкретизм і прагнення створити "нову людину".

Результати. Показано, що "Біле братство" постає як синкретичне релігійне утворення, яке поєднало християнську есхатологію, езотеричну космологію, окултний фемінізм і психотехнічні практики. У центрі його віровчення – концепція "Матері Світу" як втілення жіночого Месії, що символізує початок "ери Світла". Доктрина проголошує Україну сакральним центром духовного оновлення, а Київ – "Новим Єрусалимом". Ритуальна система руху є формою реалізації есхатологічної віри через медитації, мантри, колективні трансівні практики та театралізовані "служіння Світлу", які створюють стан спільного екстазу. Феномен харизматичного лідерства Марії Деві Христос, що поєднує риси жіночого месіанізму, містичного еротизму та соціального протесту, інтерпретується як ключовий чинник формування спільноти. Виявлено, що рух є водночас виявом духовного пошуку й соціально-психологічного експерименту, у якому релігійна енергія набуває технологічної форми "тотальної духовності".

Висновки. Доведено, що "Біле братство" є феноменом перехідної духовності, у якому традиційна сакральність трансформується у симулятивну, медійну та психотехнічну. Його доктрина репрезентує глобальний зсув від релігії віри до "релігії досвіду", де ритуал стає інструментом внутрішнього перетворення. Соціокультурна рецепція братства засвідчує подвійність ставлення українського суспільства до нової релігійності: як страх перед фанатизмом і водночас пошук нової духовної ідентичності. Отже, феномен "Білого братства" відображає глибинну потребу культури в метафізичному сенсі в добу секуляризації й інформаційного вибуху, водночас попереджаючи про небезпеку сакралізації влади та маніпуляції вірою.

Ключові слова: Біле братство, неорелігійність, синкретизм, апокаліпсизм, ритуал, харизматичне лідерство, сакральний фемінізм, духовна трансформація, посттоталітарна культура.

Вступ

Проблематика нових релігійних рухів, що постали на теренах України в період пострадянської трансформації, залишається однією з найважливіших у сучасному релігієзнавчому дискурсі. Зміна соціально-політичної парадигми на початку 1990-х років спричинила глибоку кризу ідентичності, унаслідок якої у суспільній свідомості виникла потреба в нових формах духовного самоусвідомлення. У цьому контексті поява "Білого братства" стала не лише релігійною аномалією, а й показовим феноменом, що виявив межі й можливості релігійної свободи в посттоталітарному суспільстві. Вивчення віровчення, ритуальної практики та соціокультурної рецепції цього руху дозволяє глибше зрозуміти механізми сакралізації у сучасному світі, природу харизматичного лідерства, а також трансформацію релігійного досвіду в умовах секуляризації й інформаційного вибуху. Актуальність дослідження зумовлена також тим, що "Біле братство" становить унікальний приклад синкретичної духовності, у якій поєднано апокаліптичні, гностичні та неоезотеричні мотиви, що репрезентують глобальні тенденції "нової релігійності" на українському ґрунті.

Метою статті є здійснення філософсько-релігієзнавчого аналізу віровчення і культової практики "Білого братства" як феномену пострадянської духовної трансформації, з'ясування його доктринальної специфіки, ритуальної динаміки та соціокультурних наслідків у контексті розвитку новітньої релігійності в Україні.

Відповідно, сформульована мета передбачала виконання таких завдань:

- розкрити доктринальні засади віровчення "Білого братства";
- визначити специфіку культової та ритуальної практики руху;
- охарактеризувати соціокультурну рецепцію і наслідки діяльності "Білого братства"

Методи

Методологічна основа дослідження являє собою міждисциплінарне поєднання філософського, релігієзнавчого, соціокультурного та психологічного підходів, що дозволяє цілісно осмислити феномен "Білого братства" як вияв посттоталітарної неорелігійності. Застосовано герменевтичний аналіз текстів руху ("Книга Марії Деві Христос", "Послання Світла") як форм міфопоетичного

© Валюх Дмитро, 2026

висловлення сакрального досвіду; феноменологічний підхід (Е. Гусерль, М. Еліаде) – для реконструкції внутрішньої логіки релігійного переживання; соціокультурну методологію (Е. Дюркгейм, К. Гірц, В. Єленський, Л. Филипович) – для виявлення ритуалу як механізму колективної інтеграції; психологічний аналіз (Е. Фромм, В. Франкл) – для пояснення феноменів харизматичного лідерства, екстазу та духовної компенсації. Компаративний підхід дозволив порівняти "Біле братство" з іншими новітніми релігійними рухами (теософією, "Церквою Об'єднання", "Аум Сінрікьо"), що дало змогу виокремити типологічні ознаки пострадянської духовності: синкретизм, апокаліптичний світогляд і прагнення створити "нову людину".

Результати

Релігійне утворення, відоме під назвою "Велике Біле братство Юсмалос", з'явилося в Україні на початку 1990-х років як один із найяскравіших виявів пострадянського духовного експерименталізму. У цей період різкого розпаду ідеологічних структур, пошуку нових духовних орієнтирів та зростання масової релігійної чутливості рухи подібного типу стали реакцією на глибоку кризу ідентичності. Біле братство з'явилося не як традиційна конфесія, а як синкретичний проєкт, що поєднав у собі елементи християнської есхатології, східних езотеричних практик, неогностичних ідей про "вищу свідомість" та окультно-астральну символіку "нового космічного циклу". Його релігійна система формувалася як спроба поєднати ідеї апокаліптичного оновлення світу з міфом про духовне обрання України як осередку майбутнього спасіння людства.

Як слушно зауважує В. Єленський, *Рух Білого братства* можна розглядати як майже класичний приклад новітнього релігійного феномену; фактично – як хрестоматійний зразок релігійного культу в розумінні, яке пропонують соціологи релігії (зокрема, Р. Старк і В.-С. Бейнбрідж). Водночас поняття "*культ*" уживається тут не в публіцистичному чи оцінному сенсі, а як науково нейтральна категорія, що позначає певний тип релігійної організації та соціальної динаміки. Однак, погоджуючись із дослідниками, які уникають термінів, навантажених негативними конотаціями у світському або конфесійному дискурсі, доцільно користуватися більш коректним і усталеним означенням – "*новітній релігійний рух*" (Єленський, 1998, с. 11).

Засновниками руху стали Юрій Кривоногов (Юоан Свамі) та Марина Цвігун (Марія Деві Христос), які проголосили себе втіленнями "космічних істот світла" – останніх пророків нової епохи. У центрі їхнього вчення лежала ідея завершення старої ери і переходу до нової – ери Духа Святого, що мала настати через духовне пробудження людства під проводом "Месії жінки". Як слушно підкреслюють О. Предко і Д. Предко, "Ю. Кривоногов почав конструювати нову релігію з елементів давньоєгипетських культів, ведичної релігії, кришнаїзму, юдаїзму та християнства. Він проголосив цей синкретичний букет ідей різних релігій "надрелігійною", "вселенською", "епохальною" релігією та назвав її ЮСМАЛОС (ЮЙС у цій аббревіатурі означає – Юоан Свамі, сам Кривоногов; МА – Марія Деві, Марина Цвігун; ЛОС – планетарний Логос)" (Predko, & Predko, 2021, p. 85).

Відповідно, ця доктрина мала відверто хіліастичний характер: історія світу розглядалася як низка циклів, що завершується апокаліптичним катарсисом, унаслідок якого старе людство зникне, а його місце посяде нова духовна раса. Водночас рух запозичував із християнства есхатологічні образи, надаючи їм езотеричного змісту: Христос тлумачився не як особа Ісуса з Назарета, а як

космічний принцип, який може втілюватися у вибраних, а Бог ототожнювався із всеосяжною енергією Світла. У цьому сенсі "Біле братство" можна розглядати як неогностичну систему, у якій спасіння досягається не через покаяння і віру, а через ініціацію, пробудження свідомості, вихід за межі матеріальної ілюзії.

Основні тексти руху – "Книга Марії Деві Христос" та "Послання Світла" – репрезентують апокаліптичний наратив, у якому духовна історія людства завершується приходом жіночого Месії. У центрі цього наративу – постать "Матері Світу", "Живої Богині", що втілює енергію Духа Святого і виступає символом очищення планети від темних сил. Сама Марія Деві Христос оголошувалася втіленням цього божественного начала, а її партнер Юоан Свамі – пророком, "першим апостолом Нової Доби". У цій системі відбулося радикальне переосмислення традиційного християнського вчення про Трійцю: Бог-Отець, Бог-Син і Богиня-Мати постають як три аспекти єдиної космічної енергії. Таким чином, "Біле братство" впровадило в український релігійний простір ідею сакрального фемінізму – ототожнення жіночого начала з божественною творчою силою. Цей мотив перегукується з окультними традиціями "теософії" Олени Блаватської та з уявленнями про "нову епоху Водолія" у західному езотеризмі.

У структурі віровчення Білого братства ключовим є поняття "Юсмалос" – аббревіатура з перших літер імен трьох божественних істот: Юоан, Марія, Логос. Цей термін виконує функцію сакрального символу, подібного до мантри або тетраграматону, і слугує знаком космічного порядку. Світ, за вченням руху, складається з різних рівнів буття – матеріального, енергетичного та духовного, – між якими може переміщатися лише посвячений. Людина, що досягає вищого стану свідомості через практику "просвітлення Світлом", входить у "Коло братів і сестер Світла" і стає частиною нового людства, корекція ж підсвідомих структур психіки здійснюється під впливом інтенсивних інформаційних потоків (Присяжнюк та ін., 2024, с. 9). Таким чином, у віровченні відтворюється архаїчний мотив ініціації: перехід через смерть старої особистості до нового духовного буття. Проте в інтерпретації братства цей перехід набуває есхатологічного значення: людство має померти у своєму старому вигляді, щоб воскреснути у формі "світлоносного народу".

Особливе місце в доктрині посідає ідея України як сакрального центру світу, що підтверджує думку В. Базика про еклетичність цього релігійного напрямку (Базик, 2023) Рух проголошував Київ "Новим Єрусалимом", місцем, де має відбуватися духовне воскресіння планети. Саме тому його послідовники намагалися здійснити свій головний ритуал – "вхід у храм небесної енергії" – у Софійському соборі Києва, що символізувало початок нової ери. Апокаліптична подія, яку планували на листопад 1993 року, мала завершити "епоху темряви". Згідно з текстами руху, Марія Деві Христос мала "відкрити врата між світами" й вивести вибраних у новий духовний вимір. Цей есхатологічний сценарій був водночас і символічним, і практичним: він передбачав реальний ритуал переходу, який мав об'єднати духовне і фізичне в "новому космосі свідомості".

Віровчення братства характеризується високим рівнем символічності та використанням архаїчних міфологем. Його тексти побудовані у формі одкровення, насичених образами світла, вогню, небесних істот і космічних сфер. Людство поділяється на "просвітлених" і "темних", на тих, хто прийняв Світло, і тих, хто залишився у п'ятні. У цьому виявляється дуалістична основа вчення, типова

для гностичних систем: матеріальний світ розглядається як тюрма духу, а спасіння можливе лише через звільнення від нього. Водночас, на відміну від класичного гностицизму, братство не відкидало повністю тілесність – воно вважало, що тіло може бути "прозорим" для енергії Світла, якщо людина очищена духовно. Ця концепція "енергетичного тіла" зближує віровчення братства із сучасними езотеричними та неоіндуїстськими уявленнями про чакри, аури та духовну трансформацію через вібрацію.

Загалом доктрина Білого братства має чітку ієрархію духовних рівнів: від звичайних людей – до "учнів Світла", від учнів – до "посвячених", і далі до "планетарних істот", які здійснюють космічну місію. Ця структура створює внутрішню модель сакрального суспільства, у якому кожен член має визначену роль і мету. Таке уявлення про духовну ієрархію дозволяє пояснити феномен харизматичної влади лідерів, що набув у братстві майже теократичного характеру. У цьому проявляється типова риса нових релігійних рухів пострадянського періоду – поєднання харизми з апокаліптичним очікуванням, що робить послідовників особливо вразливими до ідеї жертвованості.

З філософсько-релігієзнавчого погляду, віровчення Білого братства становить синтез трьох світоглядних рівнів: міфологічного, містичного і психотехнічного. Міфологічний рівень задає космічну драму боротьби Світла і Темряви; містичний – проголошує можливість безпосереднього єднання людини з Божественним; психотехнічний – пропонує практики медитації, читання сакральних формул і "енергетичних вправ", спрямованих на самопрограмування свідомості. Разом вони створюють модель "тотальної духовності", де релігія перетворюється на технологію самоперетворення. Така синкретична конструкція робить учення привабливим для людей у кризові періоди – воно обіцяє не лише спасіння, а й сенс, не лише віру, а й відчуття причетності до "вищого плану".

Відповідно, доктринальні засади Білого братства являють собою складну спробу переосмислити традиційні релігійні символи в межах нової духовної міфології. Це вчення, що намагається поєднати християнську есхатологію з окультним космоізмом, сакральний фемінізм із гностичною дуальністю, а соціальну харизму лідерів – із претензією на універсальне спасіння. Його історичне значення полягає не лише в епізодичності та суспільному резонансі, а в тому, що воно стало виразним симптомом духовної кризи епохи трансформацій, у якій сакральне почало шукати себе в нових, часто небезпечних формах.

Можемо зауважити, що культова система "Білого братства" формувалася як практичне втілення його есхатологічного віровчення. Якщо доктрина задавала космологічну рамку майбутнього "просвітлення людства", то культ був засобом здійснення цього процесу тут і тепер – через ритуал, медитацію та психологічну трансформацію особистості. Саме у сфері культової практики виявилася повна синкретичність руху: тут поєдналися елементи православного богослужіння, східної йогоїчної дисципліни, теософської символіки та окультних технік роботи зі свідомістю. На відміну від традиційних релігій, у яких ритуал покликаний підтримувати зв'язок із трансцендентним, у "Білому братстві" ритуал виступає механізмом переходу до нового рівня буття – інструментом перетворення людської психіки.

В основі культової системи лежить ідея "служіння Світлу", що тлумачиться як цілодобова присутність у молитві, очищенні та спогляданні. Центральним актом духовного життя братства є колективна медитація, під

час якої послідовники, перебуваючи у стані трансу, промовляють мантри – короткі сакральні формули на кшталт "Юсмаłos є Світло", "Марія є Богиня", "Світло перемає темряву". Такі повтори створюють ритм, який змінює стан свідомості, занурює учасників у спільний духовний потік. Цей тип молитовної практики поєднує риси індійських медитаційних технік і православного Ісусового молитовного циклу, але позбавлений чіткого тексту чи канонічного часу. Для братства характерне уявлення, що молитва можлива в будь-який момент, а слово, вимовлене з вірою, має безпосередню енергетичну силу. Так утверджується особливий тип сакральної мови, де слово не описує, а творить реальність.

Ритуальні практики руху були спрямовані не лише на духовне очищення, а й на створення атмосфери тотальної участі. Під час зібрань, які називалися "служіннями Світлу", послідовники одягали білі шати, символізуючи чистоту та відмову від старого світу. Білий колір мав подвійну символіку – космічної енергії та смерті матеріального, бо через смерть тіла має народитися "світлова істота". Простір богослужіння також мав специфічний характер: у центрі розташовувався символічний "енергетичний стовп", утворений свічками, кристалами й квітами, навколо якого учасники рухалися по колу. Цей колоподібний рух символізував космічну гармонію, а його ритм – пульс Всесвіту. У такі моменти музика, спів, вигуки "Слава Світлу!" створювали ефект екстатичного єднання, у якому окремі особи розчинялися в колективній свідомості.

Психологічний зміст цих ритуалів полягає в індукції змінених станів свідомості. За спостереженнями дослідників нових релігійних рухів, саме через ритм, повтор і спільну тілесну активність формується феномен "колективного трансу", у якому особисті межі розмиваються. У Білому братстві цей стан тлумачився як "вихід із земної оболонки", "від'єднання від астрального тіла", що дозволяє наблизитися до божественного джерела. Таке поєднання езотеричної символіки і психотехніки робило культ надзвичайно впливовим – він надавав послідовникам відчуття духовної винятковості й причетності до космічної місії. Саме через ці ритуали підтримувалася дисципліна та відданість лідерам, адже ініціація здійснювалася через безпосереднє "енергетичне передавання" від Марії Деві Христос, яка виступала живим каналом Світла.

Сакральний календар братства передбачав низку свят, присвячених "космічним подіям", серед яких особливе місце посідали "День Світла" (25 серпня) та "Апокаліпсис-93" – дата, яка мала стати кульмінацією історії. У ці дні проводилися нічні служіння, під час яких читали "Послання Матері Світу" та здійснювалися символічні акти очищення – обмивання, відмова від їжі, колективне стояння на колінах, спів спеціальних "вогняних гімнів". Таке поєднання елементів християнського покаєння з неоіндійськими аскетичними практиками створювало унікальний культовий синтез. Сама ідея апокаліпсису перестала бути метафорою – вона стала подією, що мала здійснитися через ритуал. Коли в 1993 році братство спробувало провести "вхід у новий світ" у Софійському соборі, цей акт було задумано як кульмінаційний ритуал завершення епохи.

Символіка ритуалу ґрунтувалася на дуалістичній схемі Світла і Темряви. Кожен акт молитви розглядався як бій між силами добра і зла. Послідовники мали "очищати планету від негативних енергій" через колективне зосередження на образі Матері Світу. Ритуали супроводжувалися візуалізаціями – уявним випромінюванням світла із серця, у результаті чого світ нібито очищується.

Усе це утворювало модель "космічної терапії", у якій духовне перетворення поєднувалося з вірою в магічну силу думки. Молитва ставала одночасно психічною практикою і магічним актом, спрямованим на зміну енергетичного поля Землі.

Особливістю культової практики було її театралізоване втілення. Богослужіння "Білого братства" за своєю формою нагадували сакральні дійства з використанням світла, музики, костюмів, свічок і запахів ладану. Лідери виступали в ролі божественних персонажів, а учасники – у ролі "ангельських воїнів". Таке естетичне оформлення мало потужний емоційний ефект, оскільки вводило учасників у символічний всесвіт, де релігійна дія сприймалася як космічна драма. Саме тому богослужіння братства можна трактувати як "літургію апокаліпсису", що поєднувала молитву, театр і психодраму.

Після арешту лідерів у 1993 році культова практика зазнала змін, але не зникла повністю. Частина послідовників продовжувала проводити медитації та "служіння Світлу" у малих групах, інші трансформували ритуали у форматі онлайн, поєднуючи езотеричні вправи з популярними духовними тренінгами. В інтернет-просторі з'явилися сайти та форуми, що пропагують "науку Світла" і нові інтерпретації "енергетичних практик Марії Деві Христос". Таким чином, культова система братства виявилася гнучкою і здатною до адаптації в цифрову епоху, що підтверджує її психотехнологічну природу.

Феномен культової практики "Білого братства" важливий для релігієзнавства тим, що демонструє перехід від традиційної сакральності до сакральності симулятивної, побудованої на психологічних ефектах, масовій комунікації та інтенсивних емоційних переживаннях. Ритуал тут виконує не лише функцію комунікації з трансцендентним, а й створює саму спільноту як особливий психічний простір. У цьому сенсі культ братства – не просто форма поклоніння, а експеримент зі свідомістю, де людина стає лабораторією сакрального досвіду.

Слід підкреслити, що поява "Білого братства" на початку 1990-х років стала одним із найяскравіших виявів духовної турбулентності пострадянського суспільства. Розпад тоталітарної ідеологічної системи, зникнення офіційного атеїзму, девальвація ціннісних орієнтирів і соціальних гарантій створили вакуум, який заповнили численні неорелігійні рухи. У цьому середовищі "Біле братство" виконало роль дзеркала, що відбило травму колективної свідомості – потребу у відродженні віри, але позбавленої традиційних форм. Його поява в Україні мала подвійний сенс: з одного боку, вона засвідчила відкритість суспільства до духовного пошуку, а з іншого – виявила небезпеку, коли релігійна енергія спрямовується в утопічні, деструктивні канали.

Реакція суспільства і держави на діяльність братства була суперечливою. З одного боку, ЗМІ та правоохоронні органи трактували рух як небезпечну секту, що здійснює психологічний контроль над людьми і готує масове самоспалення. З іншого – самі послідовники позиціонували себе як носії "нового одкровення", як релігійна меншість, яку переслідують за віру. Цей конфлікт між офіційною та внутрішньою самоідентифікацією став типовим для новітніх культів, які виникли в посттоталітарному середовищі. У випадку Білого братства ситуацію загострила апокаліптична акція листопада 1993 року, коли послідовники намагалися здійснити ритуал "входження у Світло" у Софійському соборі Києва. Втручання силових структур і арешт лідерів перетворили подію на символічну драму – зіткнення між новою сакральністю та інституційною владою.

Тому можемо зауважити, що поява цієї релігійної організації супроводжувалося "зараженням" релігійною ідеєю, яке, потрапляючи на відповідний ґрунт, призвело до дестабілізації або руйнування соціальної спільноти. Спочатку, на латентній та підготовчій стадії (криза в суспільстві, нереалізовані амбіції, духовні пошуки Кривоногова тощо), накопичилася низка мотивів та спонукань, які підготували ґрунт для релігійної епідемії. На наступному етапі було простежено вибуховий спалах, що породив ментальну та релігійну хвилю. Джерелом спалаху була пристрасна особистість, явища "живого" Бога (Цвігуна), навколо якого сформувався активаційний набір релігійних факторів, що зміцнював та ініціював створення сакрального простору: отримання одкровення, божественне зцілення, сходження Святого Духа тощо. На третьому етапі ми могли простежити процес інституціоналізації – перетворення на релігійну спільноту, що супроводжувалося швидким поширенням учень, що впливали на думки та почуття, поведінку та спосіб життя" (Predko, & Predko, 2021, p. 87–88)

Соціальний резонанс цих подій виявився глибоким. В українській свідомості братство стало маркером "релігійної аномалії", уособленням небезпеки духовного фанатизму. Проте у філософсько-релігієзнавчому вимірі феномен цього руху не можна зводити лише до психопатології чи злочинної маніпуляції. Його слід розглядати як симптом глибинної культурної кризи, коли сакральне повертається у суспільство у формі екстремального досвіду. "Біле братство" репрезентує радикальний пошук трансцендентного сенсу в умовах секуляризованої порожнечі, спробу переосмислити християнську есхатологію через нову міфологію світла. Саме тому багато його ідей – культ жіночого начала, енергійна онтологія, концепція духовної еволюції – перегукуються з глобальними процесами неорелігійного відродження кінця ХХ століття.

У соціокультурному вимірі діяльність братства мала низку амбівалентних наслідків. З одного боку, воно виявило руйнівну силу релігійного фанатизму, коли харизматичний лідер перетворює духовний досвід на інструмент влади. З іншого – воно стимулювало суспільний інтерес до проблем духовності, до феномену новітніх культів і психології віри. Саме після подій 1993 року в Україні розпочалися перші системні дослідження нових релігійних рухів; держава вперше поставила питання про правові механізми контролю над деструктивними культами, а філософська спільнота – про природу релігійного екстазу в умовах модерного суспільства. Таким чином, братство, хоч і було маргінальним, виконало роль каталізатора осмислення духовної ситуації доби трансформації.

Особливої уваги заслуговує феномен харизматичної влади Марії Деві Христос, який у соціально-психологічному плані став класичним прикладом месіанського лідерства. Її культ ґрунтувався на поєднанні містичної еротизації, жіночого месіанізму і риторики жертви. Для багатьох послідовників вона стала матір'ю, богинею і вчителем одночасно, утіленням жіночого божественного, що компенсувало патріархальні структури традиційної релігії. У цьому аспекті рух виконував ще й роль соціального протесту проти догматизму, бюрократизованих церков і раціоналістичного секуляризму. Проте сакралізація особи лідера призвела до повного ототожнення духовного з політичним, що зруйнувало баланс між вірою і свободою. Психологічна залежність учнів від "Матері Світу" виявилася настільки сильною, що багато з них навіть після розпаду руху продовжували ототожнювати себе з "синами Світла".

Соціокультурна рецепція Білого братства в медійному просторі формувалася парадоксальним чином: одночасно як демонізація і як об'єкт захоплення. Газетні матеріали й телесюжети початку 1990-х створили образ "апокаліптичної секти", що прагне кінця світу, але в культурній уяві цей образ трансформувалася у символ бунту проти порожнечі й байдужості. Для багатьох інтелектуалів рух став попередженням про те, що без глибокої духовної освіти суспільство залишається вразливим до будь-яких псевдоспасенних ідеологій. У філософських дослідженнях Л. Филипович, С. Сагана, В. Єленського феномен братства аналізується як крайній вияв нової релігійності, що виникає на межі між сакральним і профанним, між вірою і симуляцією.

З точки зору культурної антропології, "Біле братство" репрезентує специфічну форму посттоталітарної духовності. Його структура відтворює соціальну модель, знайому радянській людині: сувора ієрархія, культ вождя, колективні ритуали, контроль над інформацією. Проте зміст цієї моделі наповнено містичними символами, що перетворює політичну форму на релігійну. Такий механізм можна розглядати як трансформацію ідеологічної віри в сакральну віру – заміну партійного месіанізму на містичний. Цим пояснюється і феномен "тотальної відданості" і готовність послідовників виконувати накази, що суперечили здоровому глузду. Рух став лабораторією для вивчення того, як колективна психологія переходить від рациональної до релігійної парадигми поведінки.

Наслідки діяльності братства виявилися тривалими. Попри юридичну ліквідацію організації, вона продовжує існувати (Українське суспільство ..., 2023, с. 109), а її ідеї продовжують побутувати в різних неоезотеричних мережах, які використовують ту саму символіку світла, енергії та духовного відродження. Більшість колишніх членів братства інтегрувалися в сучасні неорелігійні рухи "Нового часу", у масову культуру тренінгів, психологічних шкіл і духовних коучингів. Таким чином, "Біле братство" залишило культурний слід, що виходить за межі власної історії, перетворившись на архетип новітньої утопії спасіння.

Для сучасної України цей феномен має подвійну актуальність. По-перше, як застереження від небезпеки духовних маніпуляцій у часи соціальної кризи, коли релігійний пошук стає заміником смислу. По-друге, як джерело для осмислення потенціалу нових духовних форм, які виникають у межах свободи, але потребують етичного та філософського осмислення. "Біле братство" демонструє, що навіть найбільш екстремальні релігійні експерименти несуть у собі запит на метафізику, який не зникає зі свідомості людини модерної доби.

Отже, соціокультурна рецепція "Білого братства" відображає не лише реакцію суспільства на маргінальний рух, а глибшу динаміку взаємин між релігійним і секулярним. У цій історії можна побачити не просто спалах фанатизму, а болісну спробу культури повернутися до питання про сенс буття. Рух, що прагнув апокаліпсису, зрештою став частиною історії духовного самопізнання українського суспільства, яке вчиться розрізняти між вірою і звабою, між пророчим одкровенням і небезпекою сакральної влади.

Дискусія і висновки

Феномен "Білого братства" виявляє складний характер духовних пошуків пострадянського суспільства, у якому злам традиційних ідеологічних систем поєднався з активізацією релігійних інтуїцій і міфотворчих структур свідомості. Дискусійним залишається питання про при-

роду цього руху: чи варто розглядати його як релігійно-психологічний експеримент, як форму новітнього міфу про спасіння чи як соціально небезпечну деструктивну організацію. У науковому сенсі він радше постає як синкретична спроба реконструювати сакральний досвід поза межами традиційної конфесійності, де поєдналися есхатологічні мотиви, гностична дуальність і езотеричні уявлення про енергію Світла. Аналіз доктрини та ритуалу показує, що "Біле братство" втілює тенденцію переходу від релігії віри до релігії досвіду, де містичне переживання стає формою самопізнання, а сакральність набуває психотехнічного характеру. Водночас його існування виявило суперечність між свободою духовного пошуку та небезпекою сакралізації харизматичної влади. Рух, який апелював до ідеї внутрішнього пробудження, фактично створив нову форму залежності – духовну і психологічну, – що засвідчує вразливість людини в періоди культурної дезорієнтації. Таким чином, "Біле братство" може бути витлумачене не лише як маргінальний культ, а як соціокультурний симптом доби – своєрідне віддзеркалення кризи модерної раціональності, спроба заповнити духовний вакуум через утопію "тотального просвітлення". Досвід братства показує, що в часи суспільних зламів духовність легко стає об'єктом маніпуляції, якщо втрачає критичну рефлексію і культурну глибину. Водночас він актуалізує завдання гуманітарного знання – формування культури усвідомленої віри, релігійної толерантності й філософської рефлексії як умов духовної безпеки сучасного суспільства.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Базик, Д. В. (2023). Велике Біле Братство ЮСМАЛОС. У *Велика українська енциклопедія*. Державна наукова установа "Енциклопедичне видавництво". Узято 12 листопада, 2025, з https://vue.gov.ua/Велике_Біле_Братство_ЮСМАЛОС
- Єленський, В. (1998). Біле Братство як підручник соціології релігії. *Релігійна свобода*, 2, 110–117.
- Присяжнюк, М. М., Зайцев, О. В., Петрик, В. М., Мойко, С. О., Артох, С. В., & Шилік, В. В. (2024). *Сучасні технології інформаційного впливу*. Ліра-К. <https://jurkniga.ua/contents/suchasni-tehnologii-informatsiyogo-vplivu.pdf?srsltid=AfmBOopl-2g9J49FVcJzFgDZjArQddgnUdZ0ynu7u18-VWd4Lo035zFL>
- Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2023*. (2023). Центр Разумкова. <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/19/2023-Religiya-F.pdf>
- Predko, O., & Predko, D. (2021). Religious epidemics on the Territory of Ukraine: Historical Parallels and Essential Characteristics. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 41(1), Article 7. <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss1/7/>

References

- Bazyk, D. V. (2023). The Great White Brotherhood YUSMALOS. *The Great Ukrainian Encyclopedia* [in Ukrainian]. Retrieved November, 12, 2025, from https://vue.gov.ua/Велике_Біле_Братство_ЮСМАЛОС
- Predko, O., & Predko, D. (2021). Religious epidemics on the territory of Ukraine: Historical parallels and essential characteristics. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 41(1), Article 7. <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss1/7/>
- Prisyazhnyuk, M. M., Zaitsev, O. V., Petryk, V. M., Moyko, S. O., Artyukh, S. V., & Shylik, V. V. (2024). *Modern technologies of information influence*. Lira-K [in Ukrainian]. <https://jurkniga.ua/contents/suchasni-tehnologii-informatsiyogo-vplivu.pdf?srsltid=AfmBOopl-2g9J49FVcJzFgDZjArQddgnUdZ0ynu7u18-VWd4Lo035zFL>
- Ukrainian Society, State and Church During the War. Church-Religious Situation in Ukraine – 2023*. (2023). Razumkov Centre [in Ukrainian]. <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/19/2023-Religiya-F.pdf>
- Yelenskyi, V. (1998). The White Brotherhood as a textbook of the sociology of religion. *Religious Freedom*, 2, 110–117 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 14.09.25
Прорецензовано / Revised: 24.09.25
Схвалено до друку / Accepted: 10.11.25

Dmytro VALIUKH, PhD Student
ORCID ID: 0009-0007-6102-024X
e-mail: dimavaluh@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE DOCTRINAL AND RITUAL FEATURES OF THE "WHITE BROTHERHOOD"

B a c k g r o u n d . *The relevance of this study stems from the need to comprehensively interpret the phenomenon of the "White Brotherhood" as an expression of spiritual crisis and the transformation of religiosity in post-Soviet Ukraine. The emergence of this movement in the 1990s signaled a search for new forms of sacrality after the collapse of totalitarian ideology, while exposing the dangers of religious manipulation during times of social transformation. The article examines the doctrine, ritual practice, and sociocultural reception of the "White Brotherhood" within the broader context of global trends in new religiosity, syncretism, and neo-esotericism, aiming to reveal the mechanisms of sacralization, charismatic leadership, and the impact of religious experience on social identity.*

M e t h o d s . *The methodological framework integrates philosophical, religious, sociocultural, and psychological approaches. Hermeneutic and phenomenological methods (E. Husserl, M. Eliade) are used to reconstruct the inner logic of sacred experience, while sociocultural analysis (É. Durkheim, C. Geertz, V. Yelenskyi, L. Fylypovych) interprets ritual as a mechanism of collective integration. Psychological theories (E. Fromm, V. Frankl) help explain phenomena of charismatic leadership and spiritual compensation. A comparative approach situates the "White Brotherhood" alongside other new religious movements (Theosophy, Unification Church, Aum Shinrikyō), identifying common features of post-totalitarian religiosity – apocalyptic worldview, syncretism, and the aspiration to create a "new humanity".*

R e s u l t s . *The "White Brotherhood" is presented as a syncretic religious formation combining Christian eschatology, esoteric cosmology, occult feminism, and psychotechnical practices. At the core of its doctrine lies the concept of the "Mother of the World" as a female Messiah embodying the dawn of the "Age of Light". The movement's teaching proclaimed Ukraine as the sacred center of world renewal and Kyiv as the "New Jerusalem". Its ritual system realized this eschatological vision through meditative practices, mantras, collective trance sessions, and theatrical "services of Light", which induced states of ecstatic unity. The charismatic leadership of Maria Devi Christos – blending feminine messianism, mystical eroticism, and social protest – is interpreted as the pivotal element shaping the community. The movement thus appears both as a quest for transcendence and as a sociopsychological experiment in which religious energy becomes a form of "total spirituality".*

C o n c l u s i o n s . *The study demonstrates that the "White Brotherhood" represents a transitional spirituality in which traditional sacrality transforms into a simulated, media-based, and psych technological form. Its doctrine reflects a global shift from religion of belief to religion of experience, where ritual serves as a tool of inner transformation. The sociocultural reception of the movement reveals the duality of Ukraine's response to new religiosity – as both fear of fanaticism and a search for renewed spiritual identity. Ultimately, the "White Brotherhood" illustrates the enduring human need for metaphysical meaning amid secularization and the information explosion, while warning against the sacralization of power and manipulation through faith.*

K e y w o r d s : *White Brotherhood, new religiosity, syncretism, apocalypticism, ritual, charismatic leadership, sacred feminism, spiritual transformation, post-totalitarian culture.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.